

works of folk literature to achieve the reproduction of the historical reality and image of a certain era.

Key words: romanticism, folklore, heroic epos, reception, historical source, national worldview.

М. С. Мележик

(Старобільськ)

УДК 821.161.2.09+929 Щербак

ЖАНРОВІ РІЗНОВИЦІ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ

ЮРІЯ ЩЕРБАКА

Творчість Юрія Щербака завжди виділялася на тлі ровесників-«шістдесятників». Народжений у Києві, він не мусив, як його сільські однолітки, болісно «вростати» в чужий і незрозумілий мегаполіс. Він почав писати не типовою для того часу мовою, адже його твори не оспівували „рішної хати” й «босоногого дитинства». У нього склалася успішна кар’єра науковця-епідеміолога, шанованого доктора медичних наук – саме ці теми і стануть провідними у творчості митця.

Доля цієї непересічної особистості сама по собі гідна великої книги, так багато подій сталося в його житті. Ми цікавимося минулим і сьогоденням, прагнемо якнайкраще пізнати людину, а що може розповісти краще про митця, як не його твір. Юрій Щербак – це людина, яка кілька разів круто змінювала своє життя, починала займатися новою для себе справою і кожного разу хотіла своєю діяльністю послужити батьківщині – Україні, яку завжди так любила і любить.

Мета розвідки – визначити жанрові модифікації у творчому доробку Юрія Щербака. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання наступних завдань:

- осмислити теоретичні аспекти функціонування жанрових різновидів;
- проаналізувати тематично-змістові домінанти прози Ю. Щербака;

– з'ясувати взаємозв'язок жанрів творчості письменника.

Предмет дослідження – художні твори письменника.

Усього ж творів у прозаїка, публіциста й драматурга Юрія Щербака набереться томів на п'ять, не менше: кілька книг оповідань і поезій, романи «Бар'єр несумісності» та «Причини і наслідки», п'єси «Відкриття», «Розслідування», «Наближення», «Стіна», «Маленька футбольна команда» тощо. Однак перш ніж перейти безпосередньо до визначення жанрової різноманітності творів, спробуємо розтлумачити поняття жанру.

За визначенням Р. Гром'яка, Ю. Коваліва у літературознавчому словнику-довіднику літературний жанр – це тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, що класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури. Типологія жанрів була чітко визначена в класицизмі [3, с. 406-407].

Романтизм порушив класицистичну «чистоту» жанрів. У XIX ст. стало поширеним поєднання літературних родів у жанрі. Коли ж у жанровім виді виступають елементи двох чи трьох родів, говоримо про змішаний жанр (поема, балада – змішані ліро-епічні жанри). Іноді виділяють пограничні літературні жанри, котрі містять у собі літературні елементи з науковим стилем викладу (літературу й публіцистику поєднують художній нарис, есе, фейлетон, репортаж). Літературні жанри і жанрові системи – категорії історично змінні. В одну історичну епоху висувуються на передній план одні жанри, відсуваються на задній план або зовсім занепадають інші. Першим підкреслив культурно-історичний характер літературного жанру французький учений Ф. Брюнет'єр у книзі «Еволюція жанрів в історії літератури». Деякі літературознавці ототожнюють поняття «літературний вид» і «жанр», вживаючи ці слова як синоніми [3, с. 406-407].

У підручнику О. Галича бачимо наступне визначення: «Жанр – це історично сформований тип художнього твору, який синтезує характерні особливості змісту та форми певного виду творів, має відносно сталу композиційну будову, яка постійно розвивається та збагачується» [1, с. 111].

Творчість Юрія Щербака доволі багата та розгалужена, у його доробку є прозові твори, публіцистичні, драматичні, оповідання, романи. А на початку свого літературного сходження Юрій Щербак починав з поезії.

Однак автор не зупиняється у часі, він постійно крокує вперед, прагне до саморозвитку. Разом з ним видозмінюється і його манера письма, жанри, у яких він працює також зазнають суттєвих змін. Ми не можемо чітко визначити жанр того чи іншого твору, адже їм наявне змішування, яке притаманне багатьом галузям мистецтва, і літературі зокрема.

Юрій Щербак писав прозу, п'єси, кіносценарії, наукові розвідки, однак його шлях у літературі почався саме з поезії та публіцистики. Перші помітні публікації припадають на початок 60-х рр. XX ст.: десятиліття, яке є знаменним для нашої літератури, коли дебютувала ціла хвиля талановитих українських поетів, прозаїків.

Першою ластівкою є повість «Як на війні», потім – «Хроніка міста Ярополя», таким чином, проза на тривалий час стає головним жанром у творчості Юрія Щербака. На цьому етапі автор пише повісті, адже, по-перше, як уже зазначалося, це було нав'язано часом, а по-друге, писати у великих жанрових формах письменникові було ще важко, він набирався досвіду, поступово стверджуючись у літературних колах. Тож повість – це епічний твір середньої жанрової форми [1, с. 127]. У повістях Юрія Щербака розкриваються людські долі, сюжет будується на кількох конфліктах, простір розгортання подій необмежений, особливо це стосується „Хроніки міста Ярополя”. Як зазначає О. Галич, повість, як і роман, може мати жанрові різновиди: історична, соціально-побутова, політична, пригодницька, фантастична, детективна, психологічна, експериментальна, хронікальна тощо [1, с. 129]. Таким чином, «Як на війні» – це історична повість про життя лікарів, а «Хроніка міста Ярополя» – хронікальна повість, її ще класифікують як роман-хроніка. Щодо жанру «Хроніки», то тут виникає питання. Досі немає чіткої відповіді: це роман-хроніка, чи повість. Дослідники не дійшли спільної думки, адже сам автор називає один раз роман, другий – повість. Пізніше Юрій Щербак напише

ще одну повість, яка буде знаковою для його творчості – це документальна повість «Чорнобиль». Чорнобиль у творі – це не тільки техногенна катастрофа, це тест для суспільства. Це виклик тверезому глуздові й совісті вчених, це сигнал про те, що в історії людства розпочалася зовсім інша сторінка, бо життя розчахнулося на до і після. Автор наводить документальне підтвердження усіх описаних подій, адже сам був свідком, працював як кореспондент та лікар.

У наступні роки Ю. Щербака цікавлять драматичні сюжети, у них він відображає долі, біографії видатних людей, дітвчів культури сучасного й минулого, приваблює реальне втілення їхнього сходження по шляхах досконалості, їм присвячує письменник ряд п'єс. Драма, за визначенням авторів Літературознавчого словника-довідника, – це п'єса соціального чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі. Героями драми є переважно звичайні, рядові люди. За допомогою драматичних прийомів автор прагне розкрити їх психологію, дослідити еволюцію характерів, мотивацію вчинків і дій [3, с. 209].

Спробуємо проаналізувати деякі драматичні твори Юрія Щербака. У п'єсі «Наближення» перед нами постає образ невеличково хворого академіка, геніального вченого Луніна, який віддає всі сили на здійснення грандіозного проекту керівництва народним господарством. Доля цієї наукової розробки висвітлюється через долю її автора, у здавалося б, звичний розвиток конфлікту впливають фантастичні епізоди, діалог Мозку з Супермозком. У п'єсі «Сподіватись» відображаються три періоди життя Лесі Українки: ніяна юність – мрійливість, закоханість, знайомство з красою довкілля, відкриття поетичної сутності; зрілість – змучена хворобою жінка, яка бореться зі страшним болем, переживає страждання, але не перестає писати, творити добро, надіятись; уособлення Поезії – підсумок усього життя поетеси, геніальність Лесі Українки уособлюється у самій Поезії. Драма «Стіна» присвячена життю Тараса Шевченка. П'єса зазнала значної критики, адже поет видався тут недостатньо героїчним: він плаче, поводиться іноді непослідовно, деякі епізоди подеколи штучно драматизуються тощо. «Стіна» замислювалась автором як моноп'єса –

сповідь княжни Варвари Рєпніної. Автор наголошує, що княжна так і залишилася княжною, незважаючи на великий духовний потенціал, вона не змогла протистояти тим устроєм, які панують у світі, не пробила стіну, що відмежовує людину від свободи самовиявлення. Ця думка є основною і для цієї п'єси і для усієї творчості Юрія Щєрбака. Письменник ставить читача перед вибором: як боротися зі стіною людської несвободи, які обирати для цього засоби? Проаналізувавши ці твори, ми дійшли висновку, що вони належать до соціальної та психологічної драми, а п'єса „Наближення” є психологічною з фантастичними елементами.

Переходячи до розгляду великих прозових творів, особливу увагу зосередимо на романах Ю. Щєрбака. Звичайно, між драматургією і прозою автора немає непрохідної межі, вони взаємозбагачуються, доповнюють одна одну. Отже, роман – це великий епічний жанр, в основі якого лежить зображення приватного життя людини в нерозривному зв'язку із суспільним розвитком [1, с. 119]. У романах Юрія Щєрбака досліджуються значні характери, сильні особистості, іноді драматизується дія, використовуються драматургічні прийоми. Особливо це прикметно для напруженого фіналу роману «Бар'єр несумісності». У цьому творі автор порушує і загальнолюдські питання, і суто медичні, причому робить це на високому фаховому рівні. Це роман про трансплантацію серця, він дещо перегукується з документальним романом „Причини і наслідки”. В основу творів покладена підтекстова метафора, дещо незвичайна для української літератури: клініка невиліковної хвороби сказу проєктується на соціальну сферу. Витворюється романна притча, узагальнюючий сенс якої в дослідженні причин і наслідків дефіциту доброти, духовності у громадян.

Після «Чорнобиля» у творчості Ю. Щєрбака починається новий етап. Автор активно втручається в суспільні події, виявляє громадянську ініціативу, поринає у новий для себе «жанр» – у політичну діяльність. У цей час з'являються його документальні книги «Україна: виклик і вибір: Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття» та «Україна в зоні

турбулентності: Демони минулого і тривоги XXI століття: Роздуми, порівняння, передбачення, статті, виступи: 2003 – 2010 рр.».

Однак особливої уваги заслуговують останні романи письменника «Час смертохристів. Міражі 2077 року» та «Час великої гри. Фантоми 2079 року». Роман «Час смертохристів. Міражі 2077 року» є гостросюжетним політичним трилером, антиутопією, дія якого розгортається напередодні Четвертої глобальної війни. Ця жорстока та глибока розповідь жанрово унікальна – несподівана в нашій літературі: нібито твір-фентезі, який, однак, точно зображує трагічну реальність українського минулого і сучасності у контексті можливого українського майбутнього, автор дає своє парадоксальне і пророче бачення того, що може статися з Україною в майбутньому. Другий роман «Час великої гри: Фантоми 2079 року» є продовженням попереднього, другою частиною. У творі поєднується магічний реалізм із гротеском, включно з «міфологічними» спенами за участю Христа і Сатани. Ю. Щербак, створюючи цей роман, прагнув дати художньо-аналітичну відповідь на питання нестійкого сьогодення та тривожного майбутнього. Обидва романи сколихнули свідомість мас. У них ми бачимо місточок між минулим і сучасним, ставлення до влади, заангажоване викриття сучасних вад суспільства.

Таким чином, проаналізувавши жанрові модифікації основних творів Юрія Щербака, ми дійшли висновку, що творчість письменника, публіциста, драматурга, поета дуже різнопланова. Ю. Щербак майстерно презентує усі жанри та напрями сучасної літератури. У подальшій роботі ми проаналізуємо його ідейно-стильові пошуки та визначимо домінантні ознаки ідентично письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. / Олександр Галич; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 288 с.

2. Історія української літератури. XX століття: у 2-х кн. / [за ред. В.Г.Дончика]. – К.: Либідь, 1995.
Кн. 2: 1960 – 1990-ті роки. – 1995. – 784 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В. І. Теремка]. – 2-е вид., випр., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с. – (Nota bene).
4. Щербак Ю. Лікарі: [роман, повість, оповідання] / Юрій Щербак. – К.: Дніпро, 1990. – 623 с.
5. Щербак Ю. Хроніка міста Ярополя [Текст] / Юрій Щербак. – Харків: Фолю, 2008. – 255 с.
6. Щербак Ю. Чорнобиль [Текст] / Юрій Щербак. – К.: Дніпро, 1989. – 223 с.

АНОТАЦІЯ

Мележик М. С. Жанрові різновиди творчого доробку Юрія Щербака

У розвідці ми проаналізували жанрові пошуки письменника, спробували дати визначення поняттям «жанр», «роман», «повість», «драма»; здійснили аналіз деяких творів Юрія Щербака, які є визначальними для його творчості. На основі досліджуваних матеріалів ми спробували прослідкувати взаємозв'язок жанрів, у яких писав митець, із орієнтовними періодами життя та творчості письменника.

Ключові слова: драма, жанр, повість, роман, Ю. Щербак.

АННОТАЦИЯ

Мележик М. С. Жанровые разновидности творчества Юрия Щербака

В статье мы проанализировали жанровые поиски писателя, попытались дать определения понятиям «жанр», «роман», «повесть», «драма»; провели анализ некоторых произведений Юрия Щербака, которые являются определяющими для его творчества. На основе исследуемых материалов мы попытались проследить взаимосвязь жанров, в которых писал автор, с ориентировочными периодами жизни и творчества писателя.

Ключевые слова: драма, жанр, повесть, роман, Ю. Щербак.

SUMMARY

Melezhyk M. S. Genre varieties of Yuriy Shcherbak's creative works

In the article we analyzed the writer's genre searches, tried to give definitions to such notions as genre, novel, narrative, drama; we also made the analysis of some Yuriy Shcherbak's works which are determinative for his creativity. On the basis of the studied materials we tried to trace out the interconnection between the genres in which the author wrote and tentative periods of writer's life and creative work.

Keywords: drama, genre, narrative, novel, Yu. Shcherbak.

Л. І. Морозова

(Артемівськ)

УДК 82.-32.09

ПРО ВИВЧЕННЯ ЖАНРОВОЇ СВОЄРІДНОСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ 10-ИХ РОКІВ XXI СТОЛІТТЯ

Західноєвропейська література XIX–XX століть характеризується розквітом оповідань та новел, до того ж завдяки типовому для цієї епохи зміщенню акцентів з наслідування «взірців» на користь свободи творчості вона суттєво збагачується новими модифікаціями цих епічних жанрів у творчості тогочасних письменників. Попри наявні в сучасних літературознавчих розвідках [1–3, 5, 7, 9–12] цінні спостереження щодо жанрової своєрідності окремих творів наразі не існує комплексного теоретико-літературного дослідження, де було б досліджено жанрову природу оповідання й новели, охарактеризовано їхні жанрові моделі, встановлені причини появи їхніх жанрових трансформацій та описані їхні жанрові модифікації. Доцільним у цьому сенсі вважаємо критичний огляд наявних у сучасному українському літературознавстві дисертаційних робіт відповідної тематики для з'ясування ступеню вивченості заявлених вище проблем, що власне і є метою написання цієї статті.